

Llibre I, Títol X: De les noces¹ De nuptiis

Els ciutadans romans contrauen entre si justes noces quan, d'acord amb els preceptes legals, s'uneixen varons amb dones, quan tots ells hagin assolit la pubertat², estiguin o no sota la potestat d'altri, sempre que els primers tinguin el consentiment dels seus pares³; i això ha de fer-se així perquè tant la llei civil com la raó natural aconsellen que ha de precedir al matrimoni el consentiment del pare⁴. Per aquesta raó s'ha originat el dubte si el fill o la filla del boig podien contraure matrimoni. I com que respecte al fill discrepaven els parers, donà lloc a una decisió nostra⁵; per la qual es permet, a exemple de la filla del boig⁶, que pugui també el fill contraure matrimoni sense la intervenció del pare, segons la manera establerta en la nostra constitució. Instituta, 1, 10, pr⁷

No ens és lícit casar-nos amb qualsevol dona, doncs no està permès contraure matrimoni amb algunes persones. En efecte, no els és permès contraure noces a aquelles persones que entre si ocupen el lloc d'ascendents o descendents, com entre el pare i la filla, l'avi i la néta, la mare i el fill, l'àvia i el nét, i així en tots els graus⁸. Si aquestes persones s'unissin entre sí, es dirà que han contret noces criminals i incestuoses, fins a tal punt que encara que la qualitat d'ascendent i descendent es degui a l'adopció, no poden

¹ Codi 5.4.0. *De nuptiis*; Digest 23, 1 De la ritualitat de les noces i Digest 23,2 Del dret relatiu a la dot. Codi 5, 17; 5, 27, 4; 5, 27, 9 i 5, 27, 10.

La cerimònia religiosa, tant pagana com cristiana, no tenia efectes legals, calia un contracte civil sense que requerís de la intervenció de cap solemnitat, acta de matrimoni, ni testimonis (Codi 5, 4, 13 i Codi 4, 22). Calia però l'entrada de la dona en la família del marit, mitjançant la *conventio in manum*. La doctrina s'ha dividit en el sentit si només calia el consentiment entre presents, o si a més, com en tots els contractes, calia el lliurament, atenant la noció de potestat. August per dignificar el matrimoni publicà les lleis Júlia i Papia Popea, limitant els matrimonis entre diverses classes de ciutadans, què varen ser derogades per Justinià (Codi 5, 4, 23, 7). S'escau recordar en aquest punt que Justinià es casà amb una ballarina i prostituta (Novel·la 74, 4, 1).

² S'assolia als 12 anys per les dones i 14 pels homes. El matrimoni anterior a aquesta edat era nul, si bé es validava en arribar-hi (Digest 23, 2 De la ritualitat de les noces, 4, Pomponi).

³ Així les justes núpcies requereixen tres requisits: la pubertat, el consentiment dels cònjuges (el pare de família no podia obligar als fills segons Digest 23, 2 De la ritualitat de les noces, 21 Terenti) i dels pares de família, llevat que fos emancipat (no en el cas de la mare perquè no tenia potestat, llevat que no fos possible Digest 23, 2 De la ritualitat de les noces, 16, 2 Paule i Codi 5, 4, 18 i 20), i el *connubium* com a capacitat relativa pròpia i d'ambdós d'unir-se a una determina persona, segons el dret civil o de gents, o el parentiu natural o civil, segons veurem en el paràgraf següent. Calia a més ser lliure per fer-ho, no era possible si existia compromís anterior (Codi 5, 5, 2), prohibició eclesiàstica (Codi 1, 3, 44) o haver estat castrat, llevat de dispensa de la dona (Digest 23, 3 Sobre el dret de la dot, 39, 1 Ulpià).

⁴ Era suficient que fos tàcit. El consentiment posterior no tenia efectes retroactius, començava des del seu atorgament. A manca injustificada de consentiment, el cònsols i prefectes de les províncies per una Constitució de Sever els compelen a fer-ho (Digest 23, 2 De la ritualitat de les noces, 19 Marcia).

⁵ Codi 5, 4, 25

⁶ La diferència entre el fill i la filla obeïa al fet que aquesta no donava al *pater familias* nous membres a la seva família, contràriament al fill, d'especial importància en matèria successòria.

⁷ Gai 1, 56 Dels *sui iuris* i dels *alieni iuris*: dels *liberis* subjectes a la pàtria potestat: i que hem procreat en *iustae nuptiae* i Codi 5, 4, 25.

⁸ Cal distingir el parentiu de cognació que provenen d'un mateix tronc, diferenciat per graus amb línies rectes i col·laterals, d'afinitat pel parentiu d'un cònjuge respecte la família de l'altre, en el qual per analogia es compten igualment els graus; i dimanant de l'adopció, que compten igualment els graus. Així en línia el matrimoni està prohibit fins a l'infinit, en el lateral fins al tercer grau, i en la resta quan està immediatament sota el tronc comú. *In extenso* veure Instituta 3, 6.

casar-se entre ells, ni tan sols després de dissolta l'adopció⁹. Així doncs, no podràs casar-te amb la teva filla o néta adoptiva, encara que l'haguessis emancipat.
Instituta, 1, 10, 1¹⁰

També existeix semblant prohibició entre aquelles persones que estan unides per un grau col·lateral de parentiu, encara que no tan extensa. Són absolutament prohibides les noces entre germans, ja hagin nascut d'un mateix pare i mare, o només d'un d'ells¹¹. Però si alguna dona esdevingués la teva germana per l'adopció, mentre aquest parentiu subsisteixi no poden haver-hi noces entre tu i ella; però una vegada dissolt aquest vincle per l'emancipació, podràs casar-te amb ella; i naturalment si tu estiguessis emancipat¹², no hi ha cap impediment per al matrimoni. Per tant, és constant que si algú volgués adoptar el seu gendre¹³, ha d'emancipar abans la seva filla i si volgués adoptar a la seva nora, haurà d'emancipar prèviament el seu fill.
Instituta, 1, 10, 2¹⁴

No és lícit casar-se amb la filla del germà o de la germana¹⁵, ni amb la néta d'aquests, encara que es trobin en el quart grau; doncs no essent lícit casar-se amb la filla d'un, tampoc no ho és amb la seva néta. Però res impedeix casar-se amb la filla de la dona adoptada pel teu pare¹⁶, per quant no està unit amb ella ni pel dret natural, ni pel dret civil.
Instituta, 1, 10, 3¹⁷

Però els fills de dos germans o germanes, o d'un germà i germana poden casar-se¹⁸.
Instituta, 1, 10, 4¹⁹

Tampoc no és permès casar-se amb la germana del pare²⁰, encara que sigui adoptiva, i de la mateixa manera amb la tia materna, perquè són considerades com a ascendents. Per aquesta mateixa raó està prohibit també casar-se amb la tia segona, ja sigui paterna o materna.
Instituta, 1, 10, 5²¹

Per respecte a l'afinitat cal abstenir-se igualment d'alguns matrimonis; així per exemple, no és lícit casar-se amb la fillastra o amb la nora²², perquè una i altra ocupen el lloc de

⁹ Tan sols pels ascendents i descendents, doncs dissolta l'adopció s'eliminen la resta d'impediments.

¹⁰ Reprodueix a Gai 1, 58-59 Dels *sui iuris* i dels *alieni iuris*: dels *liberis* subjectes a la pàtria potestat: i que hem procreat en *iustae nuptiae*

¹¹ Els romans els anomenaven *germanus*, *consanguineus* i *uterinus*.

¹² Atenent els vincles d'agnació propis del dret civil.

¹³ S'assenyala més una prohibició per a l'adopció que per al matrimoni, doncs no poden passar a ser germans dues persones que són consorts, el que s'assolia amb l'emancipació, que implicava l'entrada del marit i la sortida de la filla, o a l'inrevés, amb les conseqüents afectacions a tots els drets de família.

¹⁴ Reprodueix a Gai 1, 60-61 Dels *sui iuris* i dels *alieni iuris*: dels *liberis* subjectes a la pàtria potestat: i que hem procreat en *iustae nuptiae* i Gai Digest 23, 2 De la ritualitat de les noces 1, 1.

¹⁵ L'emperador Claudi va derogar aquesta llei per poder casar-se amb Agripina filla de seu germà Germànic, que va ser derogada posteriorment per Constantí.

¹⁶ Per quan els fills no seguien la família de la seva mare, i per tant eren estranys tant des d'un punt de vista civil, com natural per manca de vincles de sang.

¹⁷ Gai 1, 62 Dels *sui iuris* i dels *alieni iuris*: dels *liberis* subjectes a la pàtria potestat: i que hem procreat en *iustae nuptiae* i Digest 23, 2 De la ritualitat de les noces, 12, 4 (Pomponi).

¹⁸ Una constitució dels emperadors Arcadi i Honorí (Codi 5, 4, 19) varen restablir aquest dret de matrimoni entre cosins, que s'havia derogat amb l'adopció del cristianisme.

¹⁹ Codi 5, 4, 19.

²⁰ Es limita a la tia paterna perquè no era possible la materna per adopció.

²¹ Gai 1, 63 Dels *sui iuris* i dels *alieni iuris*: dels *liberis* subjectes a la pàtria potestat: i que hem procreat en *iustae nuptiae*

filles. S'esdevé el mateix respecte en el cas que ho hagin estat, perquè si encara fos la teva jove, és a dir si encara estigués casada amb el teu fill, no podràs per altra raó casar-te amb ella, perquè un mateixa dona no pot estar casada amb dos a la vegada. De la mateixa manera si encara fos la teva fillastra, és a dir, si la seva mare estigués casada amb tu, tampoc no podries casar-te amb ella, perquè no és lícit tenir dues dones a la vegada.

Instituta, 1, 10, 6²³

De la mateixa manera està prohibit casar-se amb la sogra o amb la madrastra²⁴, perquè es troben en el lloc de les mares. El mateix s'esdevé un cop dissolta l'afinitat, doncs en altre cas, si encara et fos madrastra, això és si encara estigués casada amb el teu pare, el dret comú li prohibeix que es casi amb tu; perquè una mateixa dona no pot estar casada amb dos marits a la vegada. De la mateixa manera si encara fos la teva sogra, això és, si encara la seva filla estigués casada amb tu, per la mateixa raó t'està prohibit casar-t'hi perquè no pots tenir dues dones simultàniament.

Instituta, 1, 10, 7²⁵

No obstant, el fill del marit d'anteriors núpcies, i la filla de l'esposa nascuda també d'altre marit o a l'inrevés, poden lícitament contraure matrimoni, encara que tinguin germà o germana nascuts d'un matrimoni posterior²⁶.

Instituta, 1, 10, 8²⁷

Si després del divorci²⁸, la teva dona tingués una filla d'altri, certament aquesta no és fillastra teva; però Julià diu que hem d'evitar aquests matrimonis; perquè si bé l'esposa del fill no és la nora del pare²⁹, ni l'esposa del pare la madrastra del fill, no obstant aquestes persones obraran millor i legalment si s'abstenen de realitzar aitals unions.

Instituta, 1, 10, 9³⁰

El parentiu entre esclaus és certament un impediment per al matrimoni, quan són manumitits el pare i la filla, o el germà i germana³¹.

Instituta, 1, 10, 10³²

²² Es podia tenir per afinitat una filla de dues maneres: casant-se amb una dona que tingués un filla d'un altre matrimoni, passant a ser la seva fillastra, o casant-se el fill, amb el que la seva dona passava a ser la nostra nora.

²³ Gai 1, 63 Dels *sui iuris* i dels *alieni iuris*: dels *liberis* subjectes a la pàtria potestat: i que hem procreat en *iustae nuptiae*

²⁴ Digest 23, 2 De la ritualitat de les nocces, 14, 4 (Paule). El matrimoni entre cunyats fou permès fins als temps de Constantí, i abolit per Teodosià (Codi 5, 5, 5).

²⁵ Gai 1, 63 Dels *sui iuris* i dels *alieni iuris*: dels *liberis* subjectes a la pàtria potestat: i que hem procreat en *iustae nuptiae*

²⁶ L'afinitat entre les dues cognacions no era un obstacle pel matrimoni, per quan no produïa cap efecte legal.

²⁷ Digest 23, 2 De la ritualitat de les nocces, 34, 2 (Papinià).

²⁸ La naturalesa contractual del matrimoni romà determinava que es dissolgués de la mateixa manera que es constituïa. Les lleis Julia i Papia Poppea varen limitar els abusos de l'època respecte el divorci, doncs Séneca dona notícia que els matrimonis solien durar com un consolat (1 any), limitant la durada entre matrimonis en benefici dels fills. El divorci es convenia de mutu acord (Novel·la 22, 4) o a instància d'un dels consorts al·legant justa causa legal (Novel·la 22, 15 i 16 i Codi 5, 17, 8), mitjançant la fórmula continguda al Digest 24, 2 Dels divorcis i dels repudis, 2, 1 (Gai) i 9 (Paule) i Codi 5, 9, 2.

²⁹ Digest 23, 2 De la ritualitat de les nocces, 14 (Paule)

³⁰ Digest 23, 2 De la ritualitat de les nocces, 12, 1-3 (Ulpià).

³¹ El costum en defecte de les lleis introduïren aquesta prohibició (Digest 23, 2 De la ritualitat de les nocces, 8 Pomponi), doncs en el dret civil els parentius dels esclaus no tenien cap transcendència, i davant la manumissió el parentiu o afinitat provinent del concubinat eren impediment per al matrimoni (Codi 5, 4, 4).

³² Digest 23, 2 De la ritualitat de les nocces, 14, 2 (Paule)

Hi ha a més altres persones que per diverses raons no poden contraure matrimoni, recollides del dret antic i que hem fet consignar en els llibres del Digest o *Pandectes*.³³
Instituta, 1, 10, 11

Si en contra del que hem consignat algunes s'unissin, entengui's que no hi ha ni marit ni muller, ni noces, ni matrimoni, ni dot; i per tant els que neixen d'aital unió, no estaran sota la potestat del pare, sinó que es considerarà pel que fa a la pàtria potestat que es troben en la mateixa condició que aquells que la mare ha concebut de qualsevol; i al ser de pare desconeguts, és el mateix que no en tinguessin, pel que acostumen a ésser denominats *espuris*³⁴, emprant una denominació d'origen grec que fa referència als fills concebuts accidentalment, o als fills sense pare. D'ací es dedueix que un cop dissolta aquesta unió, no hi ha lloc a demanar la devolució del dot³⁵. A més, els que contrauen noces prohibides estan subjectes a altres penes, consignades en les constitucions imperials³⁶.
Instituta, 1, 10, 12³⁷

Algunes vegades s'esdevé que fills que en el moment de néixer no estan sota la potestat dels seus ascendents, i són sotmesos posteriorment a ella³⁸. És el cas del que essent fill natural, presentat després a la cúria³⁹, queda sota la potestat del pare. També el que neix de dona lliure, quin matrimoni de cap manera hauria estat prohibit per les lleis, però amb la qual el pare tan sols havia cohabitat⁴⁰, si després s'han formalitzat les escriptures dotals⁴¹, conforme a les constitucions nostres⁴², queda subjecte a la pàtria potestat; el que igualment ha concedit la nostra constitució als restants fills procreats després del mateix matrimoni.
Instituta, 1, 10, 13⁴³

³³ Es refereix als fragments de Paule al Digest 23, 2 De la ritualitat de les noces, 36 i 38 i 44, 1; que contempla la prohibició de matrimoni entre tutor o curador i els seus fills o nets amb les persones que tenen cura. (Digest 23, 2, 36 i 66 i Codi 4, 4, 6); per les autoritats (Digest 23, 2, 38 i Codi 5, 27), entre el raptor i la robada (Codi 9, 13), entre l'adúltera i el còmplice (Novel·la 134, 12).

³⁴ Plutarc diu que el nom *Spuri* es donava als fills il·legítims perquè s'escrivia abreujadament com la denominació *sine patre* "SP". Digest 1, 5 De l'estat de les persones, 23 (Modestí).

³⁵ Com tampoc produïa efectes la donació *propter nuptias* atorgada pel que es suposava marit.

³⁶ Es refereix a les Constitucions contingudes 5, 5,4 i 6.

³⁷ Gai 1, 64 Dels *sui iuris* i dels *alieni iuris*: dels *liberis* subjectes a la pàtria potestat: i que hem procreat en *iustae nuptiae*. Digest 23, 2 De la ritualitat de les noces, 52 (Paule).

³⁸ La legitimació es feia de manera subsegüent al matrimoni, el que requeria el consentiment del fill (Novel·la 89, 11).

³⁹ Era el senat d'una ciutat municipal que gaudia del dret de ciutat romana, quins membres es denominen *decurions* o *curials*, que establien els impostos (Codi 5, 23, 3).

⁴⁰ El concubinat era lícit i comú entre els romans sempre que afectat per l'incest o l'adulteri (Codi 5, 26), si bé no gaudia de bona reputació. No constituïa un vincle civil, que podia ser contret i dissolt per la sola voluntat de les parts, si bé indicava la paternitat.

⁴¹ Calia fer constar expressar els noms dels fills que es legitimaven.

⁴² Codi 5, 27, 5 a 7 i 10 a 11, que fomentaven la conversió del concubinat amb matrimoni; i Novel·les 18, 11 i 78, 4.

⁴³ Gai 1, 65 Dels *sui iuris* i dels *alieni iuris*: dels *liberis* subjectes a la pàtria potestat: i que hem procreat fora dels *iustae nuptiae* però admesos després *in potestate*. Codi 5, 27, 3 i Digest 5, 27, 10 i 11

Justinià va afegir en les seves Novel·les dos nous sistemes per fer legítims als fills naturals: per reescriure Novel·la 74, 2 i 89, 9; i per testament Novel·la 74, 2, 1